

способу правового регулювання та виступає ідейним джерелом права, правосвідомість здійснює властиву їй нормативно-прогностичну функцію.

Слід відзначити, що правосвідомість – це погляди, ідеї, міркування, переконання, ціннісні орієнтації людей, які виражають знання, розуміння та усвідомлення необхідності встановлення і функціонування певного правопорядку в суспільстві, ставлення до потреб людини, що проявляються у формі активних вчинків у сфері суспільних відносин, як урегульованих нормами права, так і тих, що потребують такого регулювання.

Відповідно негативне ставлення до права, його дії, його значущості у суспільстві, породжує так зване явище правового нігілізму.

Отже, можна констатувати, що відповідний до вимог цивілізованого суспільства рівень правової освіти й достатній для розвитку громадянського суспільства рівень правової освіченості конкретного громадянина, безперечно, сприятимуть ефективному взаємозв'язку держави, влади, науки та людини, а також є важливим чинником розбудови в Україні правової держави.

Список використаних джерел

1. Бачинський Т.В. Формування основ правового світогляду та правової культури шкільної молоді (філософсько-правовий вимір): автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.01 / Т.В. Бачинський. – Львів, 2013. – 20 с.
2. Бергер П. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания / П. Бергер, Т. Лукман. – М.: Медиум, 1995. – 323 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ТВФ «Перун», 2005. – 1440 с.
4. Горшков М. К. Российская социология и вызовы современного общества: вместо предисловия / М.К. Горшков // Россия реформирующаяся. Ежегодник 2010 / [отв. ред. М.К. Горшков]. – М.: Новый хронограф, 2010. – С. 3–17.
5. Гусарев С. Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності): навч. посіб. / С. Д. Гусарев, О.Д. Тихомиров. – К.: Знання, 2005. – 655 с.
6. Методика правової освіти: Навчально-методичний посібник / Горбунова Л.М., Оніщенко Н.М., Копієвська О.Р. – К.: Атіка-Н, 2005. – 88 с.
7. Національна програма правової освіти населення, затверджена Указом Президента України від 18.10.2001 р. № 992. Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/992/2001>.
8. Оніщенко Н. Правова освіченість у контексті рівнів правової освіти / Н. Оніщенко // Віче. – 2012. – №23. – 75 с.
9. Теория права и государства: [учебник] / [отв. ред. В. В. Лазарев]. – М.: Юрист, 2001. – 419 с.
10. Ткаченко С.В. Рецепция права: идеологический компонент / С. В. Ткаченко. – Самара: Издво СамГАПС, 2006. – 193 с.

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В ПРИКОРДОННІЙ СФЕРІ

Король М.

(старший викладач кафедри конституційного, адміністративного та міжнародного права Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б.Хмельницького)

***Анотація.** У статті окреслено основні напрямки нормативно-правового регулювання у прикордонній сфері. Виділено підходи до систематизації нормативно-правових актів у прикордонній сфері, проаналізовано зміст стратегічних документів у сфері безпеки в питанні нормативно-правового регулювання прикордонної сфери, визначено основні напрямки нормативно-правового регулювання в цьому питанні.*

***Ключові слова:** прикордонна сфера, нормативно-правове регулювання, охорона державного кордону, стратегія розвитку Державної прикордонної служби України.*

***Аннотация.** В статье обозначены основные направления нормативно-правового регулирования в пограничной сфере. Выделены подходы к систематизации нормативно-правовых актов в пограничной сфере, проанализировано содержание стратегических документов в сфере безопасности в вопросе нормативно-правового регулирования пограничной сферы, определены основные направления нормативно-правового регулирования в этом вопросе.*

Ключевые слова: пограничная сфера, нормативно-правовое регулирование, охрана государственной границы, стратегия развития Государственной пограничной службы Украины.

Korol M. O. The main directions of normative-legal regulation in a border area

The article deals with the main directions of normative-legal regulation in a border area. The approaches to systematization of normative-legal acts in a border area are highlighted; the content of strategic documents in the field of security in the issue of normative-legal regulation in a border area is analyzed; the main directions of normative-legal regulation in this issue are determined.

Key words: border area, normative-legal regulation, the security of state border, State Border Guard Service of Ukraine.

Постановка проблеми. Питання реформування та розвитку сектору безпеки України є досить актуальним, оскільки суспільство, міжнародна спільнота очікує швидких і ефективних реформ від нашої держави. З іншої сторони, – вони вкрай необхідні для адекватного реагування на нові загрози перш-за-все ті, що пов'язанні із агресивною політикою наших сусідів. Указом Президента України № 5/2015 від 12 січня 2015 року була схвалена Стратегія сталого розвитку «Україна-2020» [1], яка визначає мету, вектори руху, дорожню карту, першочергові пріоритети та індикатори належних оборонних, соціально-економічних, організаційних, політико-правових умов становлення та розвитку України. Це потребує оновлення нормативно-правової бази майже за всіма напрямками суспільного життя. Особлива увага, в світлі останніх подій, приділяється регулюванню прикордонної сфери.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Огляд напрацювань вітчизняних науковців щодо регулювання в прикордонній сфері вказує, що це питання, останнім часом, привертає все більшої уваги науковців не втрачаючи при цьому своєї актуальності і, поряд з цим, є недостатньо дослідженим, оскільки відбувається фрагментарне дослідження окремих його аспектів.

Слід відмітити вклад у дослідження окремих питань в прикордонній сфері, який внесли: О. В. Ананьїн, В. Л. Зьолка, В. А. Кириленко, М. М. Литвин, В. А. Ліпкан, О. Г. Мельников, Л. В. Серватюк, П. А. Шишолін та інші.

Віддаючи належне доробку названих науковців, слід зауважити, що подальшого опрацювання потребують питання, які стосуються безпосередньо удосконалення нормативного регулювання у прикордонній сфері. Так, окремими авторами, не обґрунтовано погляди на запропонований понятійний апарат в прикордонній сфері, основні напрямки нормативного регулювання окресленої проблематики, а, деякі теоретичні засади удосконалення нормативно-правового механізму регулювання у прикордонній сфері залишаються значною мірою дискусійними.

Метою даної статті є здійснення аналізу стану нормативно-правового регулювання у прикордонній сфері, визначення підходів до підвищення ефективності такого регулювання.

Виклад основного матеріалу. У науковій літературі термін «прикордонна сфера» визначається як частина міждержавних відносин, життєдіяльності особистості, суспільства і держав; функціонування органів спеціальної державної служби та системи забезпечення національної безпеки, яка безпосередньо пов'язана з реалізацією державної прикордонної політики і спрямована на забезпечення національної безпеки [2, с. 7].

До прикордонної сфери включають наступні основні елементи: державний кордон і прикордонний простір; прикордонні відносини і спори; прикордонні органи, організації, інститути; нормативні правові акти; прикордонна практика і службово-функціональна діяльність; прикордонна політика; прикордонна наука; стратегія, тактика і оперативне мистецтво прикордонних підрозділів; громадський, груповий та індивідуальний світогляд, свідомість, думки з прикордонних питань [3, с. 45].

У даний час окремі питання забезпечення національної безпеки України у прикордонній сфері регламентуються десятками нормативно-правових актів, але всі ці акти не узгоджені між собою, і їх норми носять фрагментарний характер, що негативно позначається на стані захищеності ключових інтересів не тільки в прикордонній сфері, але і

на інших напрямках забезпечення національної безпеки України. Вітчизняне законодавство не повною мірою відображає процеси, що відбуваються у прикордонній сфері, потребує систематизації, гармонізації та вирішення існуючих колізій [4, с. 3].

Аналіз існуючої нормативно-правової бази, що регулює суспільні відносини в прикордонній сфері, дозволяє зробити висновок про те, що зараз вона являє собою, певною мірою, просту механічну сукупність нормативно-правових актів, що перебувають на початковій стадії систематизації та гармонізації з міжнародно-правовими актами (в першу чергу актами Європейського Союзу). Тому питання формування цілісної системи взаємозалежних і взаємодоповнюючих нормативних актів у прикордонній сфері є досить актуальним.

Крім того, причинами, що вказують на необхідність вдосконалення механізму нормативно-правового регулювання у прикордонній сфері, є: а) недостатня узгодженість, суперечливість деяких положень діючих нормативно-правових актів різної юридичної сили, що відносяться до різних галузей права і регламентуючих ті чи інші аспекти діяльності у прикордонній сфері; б) недостатня визначеність правової компетенції органів державного управління та інших суб'єктів задіяних в забезпеченні прикордонної безпеки та їх взаємодії; в) необхідність покращення взаємодії між органами державної влади та органами місцевого самоврядування у прикордонній сфері; г) нечітке визначення застосовуваних термінів у законодавстві, що регламентує питання у прикордонній сфері.

Варто відмітити, що за своєю суттю законодавство в прикордонній сфері носить комплексний характер. Тому до систематизації нормативно-правових актів в цій сфері може бути застосовано декілька підходів. Так, за юридичною силою нормативно-правових актів, законодавство, що регулює прикордонну сферу, являє собою вертикальну ієрархічну систему, структура якої зумовлена системою органів законодавчої та виконавчої влади, що мають нормотворчі повноваження з регулювання питань у даній сфері. Відповідно ми можемо виділити три рівні нормативно-правових актів: конституційні, законодавчі та підзаконні.

За предметом регулювання нормативно-правові акти України в прикордонній сфері можна поділити на загальні й спеціальні. Загальні характеризуються тим, що предмет їх регулювання досить широкий та охоплює як виключно прикордонні, так і інші суспільні відносини. Спеціальні – акти, які цілком присвячені питанням регулювання прикордонної сфери.

За характером правового регулювання – на матеріальні та процесуальні. Нормативно-правові акти України в прикордонній сфері матеріального характеру – акти, що містять матеріальні норми права: закріплюють основи суспільних відносин в даній сфері, встановлюють права й обов'язки, а також відповідальність учасників відповідних відносин. Джерела системи прикордонного законодавства України процесуального характеру регулюють процесуальні відносини в даній сфері: порядок перетину державного кордону (здійснення прикордонного контролю), здійснення контролю за дотриманням прикордонного режиму, реалізація адміністративно-юрисдикційних повноважень, дотримання прав і свобод людини в прикордонній сфері тощо.

Крім вище розкритих підходів, усю сукупність нормативно-правових актів у прикордонній сфері можна об'єднати в чотири групи, а саме: Конституція України, нормативно-правові акти з прикордонних питань загальної дії, спеціальні нормативно-правові акти у прикордонній сфері та міжнародно-правові акти в прикордонній сфері.

У Конституції України в ч. 1 ст. 8 визначено, що вона має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Саме дана обставина диктує необхідність проведення дослідження конституційних положень в цілях вироблення пропозицій щодо вдосконалення нормативно-правових основ в прикордонній сфері. Так, при дослідженні конституційних основ прикордонної діяльності в поле зору повинні потрапити, насамперед, норми, де безпосередньо згадується державний кордон, похідні від нього юридичні терміни та визначення, а також континентальний шельф і виключна (морська) економічна зона.

Разом з тим не можна випускати з уваги й інші норми Конституції України, які безпосередньо не стосуються державного кордону, виключної (морської) економічної зони і континентального шельфу, але автоматично діючі при здійсненні будь-яких державних функцій, а тому мають безпосереднє відношення і до прикордонної сфери. У числі норм Конституції України, що мають безпосереднє відношення до регулювання прикордонної сфери, слід виділити цілий ряд положень, що володіють універсальним характером, оскільки вони в однаковій мірі застосовувані до всіх галузей української правової системи в цілому і до «прикордонного законодавства», зокрема. Так ст. 1 Конституції України закріплює суверенітет України, а у ст. 2 йдеться про те, що територія України в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканою. З цих положень випливає, що відповідні державні органи зобов'язані вживати всіх можливих заходів щодо забезпечення суверенітету України, її незалежності, безпеки та цілісності. Ця вимога повною мірою має бути реалізована і при формуванні законодавчих актів, присвячених питанням прикордонної сфери. Для прикладу, дані конституційні положення знаходять свій розвиток в Законі України «Про основи національної безпеки України» де серед основних загроз національній безпеці України називають посягання на державний суверенітет України та її територіальну цілісність, територіальні претензії з боку інших держав, незавершеність договірно-правового оформлення і недостатнє облаштування державного кордону України [5].

Другу групу становить законодавство, яке регулює як прикордонні, так і інші суспільні відносини, тобто так зване законодавство загальної дії, та створює умови для реалізації людиною і громадянином права на свободу пересування [6] та інших суміжних прав і свобод під час перетину державного кордону тощо.

До третьої групи віднесено спеціальне законодавство України в прикордонній сфері, що охоплює Закони України «Про державний кордон України» [7] та «Про Державну прикордонну службу України» [8], Укази Президента України та постанови Кабінету Міністрів України в прикордонній сфері, відомчі акти центрального органу виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері захисту державного кордону та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні.

Четверта група включає в себе міжнародні договори (двосторонні) України в прикордонній сфері; міжнародні конвенції, що регламентують порядок здійснення окремих видів контролю, забезпечення прав та свобод людини в прикордонній сфері тощо. Процес інтернаціоналізації й набуття нормами національного права міжнародного змісту вимагає від законодавця таких напрямків реформування національного законодавства: уніфікації норм національного й міжнародного права, збільшення впливу норм міжнародного права на норми національного права, розвитку національних відносин із міжнародним елементом. Слід відмітити, що впровадження європейських норм і стандартів в окремі елементи прикордонної сфери (зокрема систему прикордонного контролю) передбачено серед основних завдань реалізації в проекті Стратегії розвитку Державної прикордонної служби України [9].

До 2015 року розвиток нормативно-правового регулювання в прикордонній сфері відбувався у відповідності до вимог Концепції розвитку Державної прикордонної служби України на період до 2015 року [10]. Закінчення строку реалізації відповідної Концепції та, найголовніше, зміни, які відбулися у секторі прикордонної безпеки України вимагають нових підходів до її забезпечення, нормативно-правового регулювання основних її положень.

На сьогодні, в державі в рамках комплексного огляду сектору безпеки і оборони фактично завершено розроблення та прийняття низки документів, що стратегічно важливі для забезпечення належного рівня національної безпеки. Це зокрема, Стратегія національної безпеки [11], Воєнна доктрина [12].

Наступним важливим кроком є розроблення відомчих стратегій і програм, що дозволить завершити цикл стратегічного планування у державі на близьку і середню перспективу. Слід зазначити, що визначально впливове місце для розробки відомчих

стратегій займає Програма діяльності Уряду та взаємопов'язані з нею документи а саме: План дій щодо лібералізації ЄС візового режиму для України (саме на виконання якого і розробляється Стратегія розвитку Державної прикордонної служби України) та Концепція інтегрованого управління кордонами [13].

Так, на виконання зазначених документів направлені затверджені Кабінетом Міністрів України План заходів щодо інженерно-технічного облаштування українсько-російського державного кордону, територій, прилеглих до районів проведення антитерористичної операції та Автономної Республіки Крим («Європейський вал») [14].

Під час розробки необхідного масиву нормативно-правових актів у прикордонній сфері слід враховувати кризові ситуації, які можуть виникати у секторі безпеки і оборони України у прикордонній сфері, а саме: збройні та інші провокації на державному кордоні; загострення обстановки на державному кордоні України.

Можемо констатувати, що розвиток нормативно-правової бази у прикордонній сфері, необхідно здійснювати на комплексній основі, брати до уваги всі аспекти законодавства, що стосуються інших суміжних сфер, таких як діяльність військових формувань та правоохоронних органів України, забезпечення безпеки України при здійсненні різних видів контролю на державному кордоні та ін.

Вважаємо, що суттєвим недоліком нормативно-правового регулювання в прикордонній сфері в Україні є відсутність Концепції (основ) прикордонної політики і безпеки України, яка була запропонована у 2002 році на виконання рішення Ради національної безпеки і оборони України міжвідомчою робочою групою. У цьому документі пропонувалося розглядати прикордонну політику як сукупність заходів, спрямованих на забезпечення суверенітету, недоторканності й цілісності території, реалізацію та захист національних інтересів і безпеки держави в її прикордонному просторі. Визначалося, що вона реалізується шляхом цілеспрямованої і скоординованої діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування відповідно до їхніх повноважень і відповідальності у цій сфері. З певних причин концепція не була схвалена.

Очевидно потребують внесення змін та доопрацювання Закони України «Про державний кордон України» та «Про Державну прикордонну службу України» з питань закріплення основного понятійного апарату в прикордонній сфері, зміни та доповнення повноважень Державної прикордонної служби України, її структури, форм та методів діяльності.

Можемо стверджувати, що ефективність механізму нормативно-правового регулювання зазначеної сфери – це особлива якісна характеристика процесу спеціально-юридичного впливу права на суспільні відносини у прикордонній сфері України.

Основними, але не вичерпними критеріями (елементами) ефективності механізму нормативно-правового регулювання у прикордонній сфері є:

1) результативність – ступінь практичної реалізації юридичної мети нормативно-правового регулювання;

2) соціальна прогресивність – ступінь соціальної цінності отриманих в ході нормативно-правового регулювання суспільних відносин у прикордонній сфері результатів;

3) адекватність – ступінь відповідності застосовуваних юридичних засобів характером предмета і юридичної мети нормативно-правового регулювання прикордонної сфери;

4) практичність – ступінь практичної придатності (досконалості) застосовуваних у механізмі нормативно-правового регулювання прикордонної сфери юридичних засобів.

Отже, розробка і своєчасне приведення нормативно-правової бази в прикордонній сфері у відповідність з реальною обстановкою в світі і країні, а також з потребами захисту безпеки України і розвитку її міжнародних зв'язків дасть змогу забезпечити інтереси України у зазначеній сфері. З цієї непростюю задачею може справитися тільки ретельно

підготовлена, логічно взаємопов'язана, що відбиває всі найважливіші аспекти і враховує всі особливості об'єкту правового регулювання система нормативно-правових актів.

Список використаних джерел

1. Стратегія сталого розвитку «Україна-2020»: схв. Указом Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015 [Текст] // ОВУ. – 2015. – № 4. – Ст. 8.
2. Проблемы пограничной политики государства и пути их решения: Монография / М.Л.Гришин. В.Н. Губченко, В.А. Дмитриев и др. – М.: БДЦ-пресс, 2001. – 276 с.
3. Щербаков Д.А. Правовое обеспечение пограничной безопасности Российской Федерации: дис. канд. юрид. наук: 20.02.03: „Военное право, военные проблемы международного права” / Д.А. Щербаков; Московский пограничный институт Федеральной службы безопасности Российской Федерации – М., 2005 – 177 с.
4. Охорона національних інтересів України у прикордонній сфері (адміністративно-правовий аспект): монографія / В. Л. Зьолка. – Хмельницький: Видавництво НАДПСУ, 2015. – 672 с.
5. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 р. № 964-IV [Текст] // ОВУ. – 2003. – № 29. – Ст. 38.
6. Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні: Закон України від 11.12.2003 р. № 1382-IV [Текст] // ВВР. – 2004. – № 15. – Ст. 232.
7. Про державний кордон України: Закон України від 04.11.1991 р. № 1777-XII [Текст] // ВВР. – 1992. – № 2. – Ст. 5.
8. Про Державну прикордонну службу України: Закон України від 03.04.2003 р. № 661-IV [Текст] // ВВР. – 2003. – № 27. – Ст. 208.
9. Стратегія розвитку Державної прикордонної служби України: проект // Адміністрація ДПСУ. – 2015. – Окреме видання.
10. Концепція розвитку Державної прикордонної служби України на період до 2015 року: схв. Указом Президента України від 19.06.2006 р. № 546/2006 [Текст] // ОВУ. – 2006. – № 25. – Ст. 14.
11. Стратегія національної безпеки України: затв. Указом Президента України від 26.05.2015 р. № 287/2015 [Текст] // ОВУ. – 2015. – № 43. – Ст. 14.
12. Воєнна доктрина України: затв. Указом Президента України від 24.09.2015 р. № 555/2015 [Текст] // ОВУ. – 2015. – № 78. – Ст. 38.
13. Концепція інтегрованого управління кордонами: схв. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27.10.2010 р. № 2031-р [Текст] // ОВУ. – 2010. – № 83. – Ст. 2918.
14. План заходів щодо інженерно-технічного облаштування українсько-російського державного кордону, територій, прилеглих до районів проведення антитерористичної операції та Автономної Республіки Крим: затв. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14.05.2015 р. № 439-р [Текст] // Урядовий кур'єр від 16.05.2015 р. – № 86.

ВІДОБРАЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ У ПРАЦЯХ ВЧЕНИХ І НОРМАХ ПРАВА Костицька Софія

***Анотація.** У статті досліджуються питання відображення у працях відомих вчених української національної ідеї.*

***Ключові слова:** українська національна ідея, національний суверенітет, українська геополітична концепція.*

***Аннотация.** В статье исследуются проблемы отображения в работах известных ученых украинской национальной идеи.*

***Ключевые слова:** украинская национальная идея, национальный суверенитет, украинская геополитическая концепция.*

***Abstract:** Article examines the problem of the Ukrainian national idea reflection in the academic researches of well-known scientists.*

***Key words:** Ukrainian national idea, national sovereignty, Ukrainian geopolitical concept.*

У контексті концептуально нового періоду історії сучасної Української Держави після Революції Гідності виникає особливо гостра потреба переосмислення української національної ідеї у площині вирішення нагальних питань консолідації суспільства і ствердження національної ідентичності. Будь-яке суспільне явище, яке так чи інакше закріплено в правових нормах, фактично опиняється у площині правової свідомості і